

Dr. Bócz Endre: (egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézete)

A BIZONYÍTÁS EGYES ELMÉLETI KÉRDÉSEI ÉS GYAKORLATI PROBLÉMÁI

A Magyar Kriminológiai Társaság Igazgatótanácsa valószínűleg nem tudta igazán, hogy milyen nehéz penzumot rótt rám, amikor abban a megtiszteltetésben részesített, hogy megbízott: a mai tisztújító közgyűlésen a bizonyításelmélet kérdéseiről tartsak előadást. Magam is csak a felkészülés során jöttem rá, hogy a téma mennyire gazdag; hogy a részletekbe nincs idő belemerülni, s hogy milyen nehéz néhány olyan pontot kiválasztani, ami felkeltheti az érdeklődést, kedvet teremthet a tárgy alaposabb tanulmányozásához. Egyszóval, hogy milyen mély igazság rejlik a klasszikus szavakban: „most nincs időm rövid levelet írni.”

A „bizonyítás” kifejezés értelmezéséről

A megismerés – ismeretszerzés. A megismerő szubjektum a megismerés tárgyát tanulmányozva ismereteket szerez a tárgy tulajdonságairól. A megismerés viszont csak akkor tölti be szerepét, ha a megszerzett ismeretek igazak – vagyis híven tükrözik a tanulmányozott objektum tulajdonságait. Az az eljárás, amelynek során erről meggyőződést szerezhethetünk, a bizonyítás.

A legtágabb értelemben a bizonyítás valamely tétel, (logikai) ítélet igaz voltának kimutatása olyan tételek, (logikai) ítéletek segítségével, amelyek igaz volta már bebizonyosodott.

A büntetőeljárásról szólva tudjuk, hogy itt egyrészt *tényekre*, másrészt – a jogi vita keretében a jogszabály helyes értelméről szóló – *véleményekre* vonatkozó kijelentések igényelnek bizonyítást.

A továbbiakban a ténybizonyítás néhány elméleti összefüggését hozom szóba.

A ténybizonyítás sajátossága, hogy az anyagi világban lezajló eseményekkel foglalkozik. Mind a bizonyítandó tétel, mind az érvek (a bizonyító tételek, bizonyítékok) az anyagi valóság jelenségei, vagyis tények.

A közvérdra üldözendő bűncselekmények miatt indított eljárásban a tények megismerése („megállapítása”) legalább két ciklust feltételez: a nyomozást – értve ezen az eljárásnak a vádemelésig tartó szakaszát – és az első fokú bíróság előtt tartott tárgyalást.⁶⁰

⁶⁰ Igaz, hogy a másodfokú eljárásban is folyhat (rész)bizonyítás, de ezt a törvény is rendhagyó, kivételes megoldásként kezeli; a tények megállapítása alapvetően az első fokú bíróság tárgyaláson megoldandó feladata.

A megismerés *alanya* a vádemelést megelőző szakaszban a nyomozó hatóság és a vádhatóság – vagyis két szervezet.

A „megismerés” azonban *fogalmilag* feltételezi az emberi pszichikumot; egy szervezet csak átvitt értelemben és közvetve, tagjai révén szerezhethet ismereteket. Ennek megfelelően a nyomozó hatóság az eljáró alkalmazottai révén szerez értesüléseket, ismeri meg a tényeket, s hogy a tényekre vonatkozó ezekből az ismeretekből melyeket tekint sajátjának, azt az alkalmazottak egy másik csoportjának tagjai, az illetékes vezetők jogosultak a hatóság nevében kijelenteni. Az ügyészségnél – minthogy az is szervezet – hasonló a helyzet. A beosztott olvassa el az ügyiratot, majd elkészíti az előadói tervezetet, amelyet a kiadmányozásra jogosult vezető aláír, s ebből lehet tudni, hogy mi a hatóság álláspontja.

A folyamat menete tehát az, hogy a nyomozó hatóság erre kijelölt alkalmazottja összegyűjti azokat az adatokat, amelyek fellelhetőek, s amelyekből gondolatilag rekonstruálható a kétséges múltbeli történet. Ezeket az adatokat *értékeli*. Egyeseket közülük hitelt érdemlőnek minősít, másokat nem. Szerencsés esetben meg is fogalmazza *magának*, hogy melyiket és miért ítéli ilyennek vagy olyannak – s végül összegezi a megállapításait. A nyomozásbeli bizonyítás első mozzanata az, amikor a nyomozó racionális érvekkel *meggyőzi önmagát* arról, hogy valamelyik adat hitelt érdemlő, a benne tükröződő tény valóságos.

Hivatali előjárói a nyomozótól értesülnek arról, hogy mire vonatkozóan és milyen bizonyítékokra derült fény, s hogy ezekből milyen tényeket lehet megállapítani. A szervezeti és működési szabályok természetesen lehetővé teszik, hogy az előjáró mindazt megtudhassa, amit beosztottja tud, s magyarázatot kaphasson minden kérdésben, amelyben ezt igényli. Maga a hivatali előjáró azonban az adatforrások felkutatásában, az adatok vizsgálatában, bírálatában és rendezésében csak ritkán vesz közvetlenül részt. Ezért óhatatlan, hogy jelentős mértékben beosztottja szemével lássa az adathalmazt. Ennek az a következménye, hogy eredeti gondolati képet csak elvétve alkot magának közvetlenül azoknak a – bár származékos úton a nyomozó közlése révén megismert – adatoknak az alapján, amelyek a nyomozás eredményeként a hatóságnak a rendelkezésére állnak. Inkább a beosztottja által elvégzett gondolati műveleteket követi, azokkal kapcsolatban kér a kétségesnek talált pontokon magyarázatot. A megállapítások helyességét részint az alapul szolgáló adatok (az iratok), részint a kapott magyarázatok tükrében ellenőrzi.

Mindez fokozott mértékben érvényes az ügyészségi megállapításokra.

Az ügyészségnek – közelebbről a felügyeletet gyakorló ügyésznek – joga van ugyan a nyomozást *irányítani*, de az 1950-60-as években kialakult az a felfogás, hogy a nyomozás felügyeletének fő módszere az iratok vizsgálata és az ennek során észlelt hiányosságok észrevételezése. Az ennél mélyrehatóbb ügyészi ténykedés kivételesnek számított, s a Be.-ben előirányzott (elképzelte?) közvetlenebb irányítást jelentő szerep végül is nem vált igazán valóra. Ebben szerepe volt egyrészt annak, hogy a nyomozó

hatóságok az önállóságukat féltették, s annak is, hogy az ügyészek ódzkodtak a vélt vagy valóságos munkatöbblettől. A Be. 2002. évi, hatályba lépés előtti módosítása lényegében szentesítette a korábbi gyakorlatot. Az ügyész az ügyek túlnyomó többségében szinte kizárólag az iratok alapján dönt a vádemelés kérdésében, és azt a tájékoztatást tekinti mértékadónak, amit a nyomozó hatóságtól kapott iratokból olvas ki a várható bizonyítási anyagról.

Az uralkodó szemlélet szerint a nyomozás anyagát bizonyítékként kell kezelni. Kérdés azonban, hogy ki, kinek és mit bizonyít vele. Ezeket a bizonyításra alkalmasnak ítélt adatokat ugyanis általában csak a nyomozó vizsgálta meg, s majd a bíróság előtt vizsgálják meg mások. A bíróság viszont, amely e többoldalú vizsgálat alapján dönt majd róluk – a közvetlenség elve értelmében – csak *a tárgyaláson megvizsgált* bizonyítékokra építhet. Amíg valami nem hangzott el a tárgyaláson, nem tekinthető bizonyítéknak. A bíróság (és minden egyes bíró) csak *saját, közvetlenül szerzett* tapasztalataira építheti a meggyőződését és csak a saját – személyes, *bizonyosság erejű* – meggyőződése szerint dönthet. Vajon ki merne arra jelentősebb tétet kockáztatni, hogy ez a személyes, bizonyosság erejű meggyőződés minden esetben racionálisan végiggondolt, tudatos formában létezik? Vajon miért kell számtalanszor elismételni, hogy „*a bizonyítékok értékelésének indokolása nem azonos a tárgyaláson felhasznált bizonyítási eszközök felsorolásával*”?

A bizonyítás tárgyról

Közkeletű felfogás az, hogy a tényállást kell bizonyítani.

A *tényállás* szó azonban műkifejezés. Köztudott, hogy többféle tényállást ismerünk, a szónak (a főnévnek) önmagában, értelmező jelző nélkül nincs határozott jelentése.

Azoknak a tényeknek az elvont formában leírt foglalatja, amelyek a bűncselekményt⁶¹ alkotják, a *törvényi tényállás*. Ezek konkrét, életbeli manifesztációi testesítik meg a *történeti tényállást*, amely azonban egy eseti, *egyedi történés* elemeként jelenik meg.

A hatóságok nem a bűncselekménnyel, az – ilyen vagy olyan – tényállással, hanem a történéssel, pontosabban annak is rendszerint csak a következményeivel találkoznak.

A történés nem azonos még a történeti tényállással sem.

Itt egy kis kitérőt kell tennem annak érdekében, hogy a szóhasználat még inkább érthető legyen.

Tapasztalataim szerint a „tény,” az „adat” és a „bizonyíték” kifejezést általában többnyire anélkül használjuk, hogy e szavak pontos és szabatos jelentésére gondot fordítanánk. Sokan szinte szinonimának tekintik őket, holott nem azok.

⁶¹ A kifejezést – némi szabadossággal – az „üldözhető büntetendő cselekmény” értelmében használom, tehát a büntetőjogi intézkedésre (megrovás, kényszergyógykezelés alkalmazására) jogalapot adó cselekményre.

A *tény* az anyagi világ értelmezésére szolgáló kategória. Ténynek tekinthető bármely objektíve létező vagy létezett olyan egyedi, térben, időben és okozati kapcsolataiban meghatározható (körülírható) jelenség, amely attól független, hogy ismerjük-e, vagy egyáltalán, hogy érdeklődünk-e iránta. Az *adat* nem tény, hanem a tényre vonatkozó ismeret, a tény tudati képe, amely szerencsés esetben a tényt – vagy legalább is annak lényeges elemeit – híven adja vissza. *Bizonyíték* a jogalkalmazási eljárásban az olyan jogszerűen szerzett és előírt formában megjelenő adat, amely a tény alakszerű bizonyítására alkalmas lehet.

Minden történés tényekre bontható. A *történeti tényállást* a történésnek azok a tényei alkotják, amelyek az alkalmazandó jog szemszögéből jelentősek. Ezért ugyanabban a történésben annyi „történeti tényállás” rejlik, ahányféle jogszabályt szándékozunk rá alkalmazni. A közlekedési baleset egyetlen történés, de ugyanabból a történésből más tényelemek lesznek jelentősek a bűnügyben, mint pl. a kármegosztás szemszögéből a kártérítési perben. Előfordult, hogy *B* fuvarozó Ausztriába készülő és vámkezelésre váró kamionjában lévő ipari légkondicionálóba *A* titkon nagymennyiségű cigarettát rejtett el. Ezt a vámellenőrzésnél nem vették észre. A fuvaroskocsi – a cigarettáról mit sem tudva – *C* gépkocsivezető, aki egyébként a vámzár felhelyezésénél személyesen jelen volt, a munkáltató utasítása szerint eljuttatta Mosonmagyaróvárra. Itt a szintén be nem avatott *D* gépkocsivezető átvette és átvitte a vámhatáron, ahol az osztrák vámőrök megtalálták a csempészett és, természetesen, *D* által be nem jelentett jövedéki árút.

Nyilvánvaló, hogy más tények alkotják a „történeti tényállást” a csempészet és mások az osztrák állam jövedéki díj iránti igénye szemszögéből, s megint mások abból a szempontból, hogy végül is kire hárul a pénzügyi teher.⁶² Mindebből – szerintem – kézenfekvők a következtetések.

a) A nyomozásnak a történeti tényállás nem a tárgya, hanem annak megállapítása a célja. A nyomozás idején a történést kell kideríteni, s a minősítéshez kell azután a történésbeli tényekből a történeti tényállást megszerkeszteni. Nem véletlen, hogy az un. „nyomozási alapkérdésekre (ki? mit? hol? mikor? mivel? miért? hogyan követett el) – amelyeket az újságíró-tanfolyamokon „riporter alapkérdések”-nek neveznek – nyert válaszokból egy kerek történet rajzolódik ki. Ez a történet később lehet a vád – s mint ilyen, a tárgyaláson a bizonyítás – tárgya, de a nyomozás idején nem az. A kiderítése történhet direkt úton [„Jóska orrba ütött ököllel és betörte az orrom” – mondja a feljelentő, s ugyanez lesz egyes szám harmadik személyben fogalmazva a vádbeli, majd később az ítéleti tényállás], és

⁶² Az eset megtörtént. *A*-t a magyar bíróság csempészet miatt megbüntette, *C*-t az osztrák pénzügyigazgatási hatóságok (az Európai Unió szabályaival összhangban) jövedéki díj fizetésére kötelezték. Ő a munkáltatójától, *B*-től igényli a pénzügyi teher viselését.

történhet fordítva [„legyen a seb vérzése tanú – gyilkosa hát nem ez, s újra, nem ez”].

A nyomozásnál azt vizsgálják, hogy egyáltalában mi történt, s nem azt, hogy igaz-e, aminek a megtörténtét állítják – mutatott rá már 1894-ben Baumgarten.

b) A nyomozás keretében gyakran sok olyan tényről kell pozitív vagy negatív irányú bizonyosságot szerezni, amelyekről azután kiderül, hogy a feltételezett bűncselekményhez semmi közük. Ha az ésszerű megismerés érdekében kifejtett intellektuális és gyakorlati erőfeszítéseket azonosítjuk a bizonyítással, akkor ez a sok tény mind bizonyítás tárgya. Én ezzel – a büntetőeljárás jogi terminológia szabatosága érdekében sem – nem értek egyet.

Más a helyzet a tárgyaláson. Ott a vád tárgyává tett – és esetleg a védekezés keretében előadott és állított – tényeket kell bizonyítani. A bizonyítás tárgya tehát jól körvonalazott és csak megfelelő eljárási cselekmények útján, előírt alakszerűségeket (a vád kiterjesztése, részleges vagy teljes elejtése, megváltoztatása) megtartva módosítható, s nem az a kérdés, hogy valójában mi történt, hanem, hogy megtörtént-e, amit a vád állít? Más szóval, hogy igaz-e a vád? Ha az derül ki, hogy a vád állításai nem bizonyíthatóak, az ítélet szemszögéből szinte közömbös, hogy valójában mi az a „más,” ami tényleg történt, hiszen ítéletet a vád tárgyává tett tények felől, és csak azzal szemben szabad hozni, akit vádoltak.

A bizonyítékok vizsgálatáról és értékeléséről

A bizonyító tény (bizonyíték) azért lehet alkalmas a bizonyítandó tény igazolására, mert közöttük a tudományos ismeretek szerint – de sokszor a napi tapasztalatok szerint is – okozati kapcsolat van; a bizonyító tény valamilyen módon a bizonyítandó tény következménye. A kapcsolat, a *bizonyítási ok*, az esetek túlnyomó részében természeti törvényszerűségek uralma alatt áll. Az, akit egy megfelelő hosszúságú késsel és kellő erővel szíven szúrnak, nem jogi okból, hanem fizikai és biológiai okból hal meg. A jogalkalmazó szerepe az, hogy a bizonyító tényeket alaposan vizsgálja meg, helyesen értelmezze, és adekvát módon helyezze el a történet szövevényébe.

A *tárgyi bizonyító eszközök* pusztán létükkel, térbeli helyzetükkel, elhelyezkedésükkel, fizikai tulajdonságaikkal, illetőleg állapotukkal is sok ismeretet nyújtanak. A krimináltechnika által kifejlesztett eszközök és módszerek, persze, sokkal több ismeret megszerzésére adnak lehetőséget, mint ami valaha hozzáférhető volt, hiszen nagymértékben kitérték az emberi érzékelő-képesség határait.

A történet színhelyén található állapot árulkodhat az előzményekről. A nyomozó a helyszín szemléje alkalmával mindent láthat. Nem biztos azonban, hogy mindent megnéz, az sem biztos, hogy amit megnéz, azon mindent észrevesz. A

bíróság a helyszíni körülményekről csak származékos bizonyítékok útján – a szemle dokumentációjából és a szakértői vizsgálatok beszámolóiból – értesül. Nem tudhat tehát mást, többet meg, mint amit a nyomozó és a szakértők megtudtak (megláttak és észrevettek).

A nyomozás idején a (tág értelemben vett) látványt összességében és elemeiben egyaránt „következmény”-ként értelmezik, okát pedig az ismert társadalmi előírásokból és természeti törvényszerűségekből *feltételezik*. Így alakulnak ki a nyomozási verziók. A feltételezett okozati folyamatok közvetlenül nem érzékelhető gondolati „meghosszabbításai” mentén keresik a további lehetséges következményeket, s ezek segítségével verifikálják az elgondolás helyességét –vagy ismerik fel a téves voltát – és így állapítják meg a tényt.

A tárgyi bizonyító eszközökből érzéki úton szerzett ismeret sok szempontból a köznapi ismeretanyag révén is jól értelmezhető. Ha *A B*-t egy ötkilós nagykalapáccsal fejbe vágja, s *B* meghal, nem kell tudományos szintű szakismeret annak felismeréséhez és kijelentéséhez, hogy a nagykalapács, mint fejre mért ütés eszköze, alkalmas az élet kioltására.

Sok területen a bizonyítási oknak nem az értékelése, hanem a felszínre hozatala igényel különleges szaktudást. A DNS-profilon és a daktiloszkópiái vizsgálaton alapuló személy-azonosítás pl. lényegesen különbözik egymástól. Az előbbinél az azonosító tulajdonságok értékeléséhez is különleges szaktudás kell; az utóbbinál – és a legtöbb nyomszakértői vizsgálatnál – ha a szakértő felkutatta és megjelölte a sajátossági pontokat, vagyis megmutatta, hogy hová kell nézni és ott mit kell meglátni, az azonosságot bárki ki tudja mondani. Mark Twain Puddingfejű Wilsonja sem mondott szakértői véleményt; az ujjnyom és az ujjlenyomatok azonosságát az esküdtszék „állapította meg.” Azt, hogy mennyibe kerül egy használt gépkocsi, az „Autósélet” c. havi folyóiratban rendszeresen közlik. Ez tehát nem „különleges szaktudást” igénylő – és így szakértői véleményezésre szoruló – kérdés. Más a helyzet, ha a kérdéses személygépkocsi előtörténetében olyan esemény szerepel, aminek a használhatóságára, és így a forgalmi értékére lényeges hatása lehet.

A térfelnyelő kamera felvételnek minőségét megfelelő különleges szaktudás és felszerelés birtokában lehet javítani, illetőleg a képnek bizonyos részletei – pl. az ábrázolt személy – kinagyítható, hogy jobban tanulmányozható legyen. Az arcrekonstrukció módszerével egy koponya – továbbá megfelelő szaktudás és hozzáértés – birtokában helyreállítható az elhalt arca. Ezek szakértői feladatok. Azt azonban nem a szakértő hivatott megmondani a feljavított fénykép, vagy a rekonstruált arc alapján, hogy kit ábrázol a kép, vagy kié volt a koponya, hanem a hatóság. Más, persze, a helyzet, ha az ábrázolt személy megjelenése a felvétel keletkezése óta jelentősen megváltozott, pl. hízott, fogyott, magasabb vagy alacsonyabb lett. Annak véleményezése lehet szakértői feladat, hogy az adott változás jellege és mértéke a tudomány szerint lehetséges-e.

A vallomások esetében a bizonyító tény az emlékezetben őrzött élményről tett kijelentés. Azt kell vizsgálni tehát, hogy valódi élményről szólnak-e, s hogy helyesen adják-e vissza az élményt.

A vallomások értékelési módszereiről és szempontjairól könyvtárnyi irodalom szól. Én egyetlen összefüggést szeretnék csak szóba hozni.

A vallomástétel – kommunikáció, amelynek van egy *szóbeli* és egy metakommunikációs vetülete. Valódi élmény esetében a kettő rendszerint összhangban van egymással, ha viszont az állítólagos élmény nem valódi, jelentős feszültség keletkezhet a verbális közlés és az azt kísérő metakommunikáció között. Ezt már a 13. században felismerték egyes bírák, akik azután ragaszkodtak a kihallgatott személyes megjelenéséhez. Innen ered a közvetlenség követelménye.

A nyomozási és a tárgyalótermi kihallgatás két eltérő műfaj. A kriminalisztikának a kihallgatási taktikáról szóló tételei a nyomozási kihallgatással foglalkoznak, s bár számos elemük a tárgyalóteremben is hasznosítható, nem csekély azok száma sem, amelyek a tárgyaláson alkalmazhatatlanok. Krimináltaktikai evidencia pl., hogy a kihallgatás helyén ne legyen jövés-menés. Hogy valósítható ez meg egy nyilvános tárgyaláson? Evidencia, hogy egységes koncepció szerint végezze a nyomozó a kihallgatást. A tárgyaláson erre nincs lehetőség; az ügyész nem tiltakozhat a tanácselnöki kihallgatás vonalvezetése ellen azon a címen, hogy az keresztezi az ő kihallgatási elképzelését!

A nyomozó a kihallgatás során választ keres azokra a kérdésekre, amelyek a bizonyítás későbbi tárgyához tartoznak, továbbá azokra, amelyek révén ellenőrizhetőnek tartja a vallomás megbízhatóságát, hitelt érdemlő voltát. Nem teszi fel viszont azokat a kérdéseket, amelyeket a tárgyalótanács elnöke, vagy az ügyész tenne fel. A védő is csak azokat a kérdéseit teheti fel a nyomozati kihallgatáson, amelyek már megszülettek benne – de ezeket sem *köteles* feltenni. Még kevésbé köteles feltenni azokat a kérdéseit, amelyek csak később válnak időszerűvé.

A nyomozónak a vallomás megbízhatóságával kapcsolatos kérdései egy koherens gondolatmenetet jelenítenek meg. Ebben, túl azon, hogy a nyomozati kihallgatási jegyzőkönyvek terjedelmét jelentősen megnöveli, az a veszély is rejlik, hogy elejét veszi más – nem kevésbé célravezető, és nem kevésbé koherens – gondolatmenet kialakításának és érvényesítésének. Az eljárás elhúzódása miatt egyébként is állandó feszültségben lévő bíróság számára nagy kísértés forrása lehet a vallomással való bizonyításnál, hogy sokkal gyorsabbnak és egyszerűbbnek ígérkezik a részletes és alapos nyomozati vallomás „tárgyalási anyaggá tétele,” mint az időt, fáradságot és türelmet igénylő – de valóban személyes meggyőződést nyújtó, alapos és szakszerű – kihallgatás. A kísértést csak fokozza, hogy a „tárgyalási anyaggá tétel”-re a törvény tág lehetőséget ad, a gyakorlatban pedig számtalan műfogás alakult ki.

Néhány következtetés

Igyekeztem kimutatni, hogy a „szűkebb” és „tágabb értelemben vett igazságszolgáltatás” – eredetileg néhai Barna Péter nevével fémjelezhető – koncepciója, amely szerint a nyomozásban „a lényegre tekintve ugyanolyan bizonyítás folyik, mint a tárgyaláson,” s amely tudat alatt sok tekintetben még ma is meghatározza a jogalkalmazói szemléletet, nem állja meg a helyét.

A bűnözés és – következésként – a bűnüldözés sokat változott, de nem annyit, hogy a büntető igazságszolgáltatás olyan kipróbált, hagyományos és bevált elveit fel kellene adni, mint a közvetlenség és a kontradiktórius tárgyalás. Igaz, senki nem hirdeti, hogy fel kellene őket adni, sőt, a Be. eredetileg ezeknek az alapelveknek a fokozott hangsúlyozását irányozta elő. Ám, miután 2002-ben ez a törekvés a novella révén látványosan zátonyra futott, egyre jobban érzékelhető egy ilyen gyakorlati tendencia. A tanúk megfélemlítése pl. bizonyos körben amúgy is kikényszeríti a közvetlenség korlátozását – ld. „különösen védett tanú” – de ez távolról sem általános.

Fayertől megtudható, hogy annak idején a Királyi Curia milyen drákói módszerekkel juttatta érvényre azt a követelményt, hogy a bíróság ne a tanú vizsgálóbíró előtt tett vallomásából ítélkezzen, s a Bűnvádi Perrendtartás is csak igen szűk keretben engedte meg a tanú vizsgálati vallomásának felolvasását. Eleink úgy gondolták: a jegyzőkönyv azt ugyan igazolja, hogy valaki valamely alkalommal mit vallott, de azt nem, hogy amit mondott, igaz is volt. Azt elképzelhetőnek tartották, hogy az eltérő és kellően meg nem magyarázott vizsgálati vallomás kétségessé tegye a bíróság számára az előtte elhangzott vallomás hitelét, de arra senki nem gondolt volna, hogy lesz idő, amikor megtörténhet, hogy a bíróság egy tényt olyan vallomásból állapít meg, amelyet csak hírből – a nyomozati jegyzőkönyvből – ismer, s amelynek csak az ellenkezőjét hallotta.

Az ellenérdekű felek részvételével végzett közvetlen kihallgatás – és általában: bizonyítási eljárás – feltételezi az ellenérdekű felek jelenlétét a tárgyaláson.

Ahogy azt sem hiszem, hogy a közvetlenség követelményét nem kellene szigorúbban érvényesíteni, úgy kétlem azt is, hogy a kontradiktórius eljárás csak díszlet lenne. Amíg azonban az európai jogi kultúrában példátlan – hogy azt ne mondjam: szégyenletes – módon hatályos nálunk immár több, mint fél évszázada egy olyan szabály, amelynek értelmében a bűnügyek közel felét az ügyész távollétében lehet tárgyalni, csak arról lehet tűnődni, vajon a józanság megőrzéséhez elég-e a vízivást borozgatás közben cicerói ékesszólással dicsőíteni?

Befejezésül: John Bentham mondta, hogy nagy az ára az olcsó igazságszolgáltatásnak. Tévednék, ha úgy érzem: ezt az árat a köz bizalmával kell egyre inkább megfizetni?